

motief er ook toe gebracht wordt, aan de Franse Revolutie de idee der vrijheid van denken en uiting op het gebied der religietheorieën, terwijl haar verder verloop maar al te zeer heeft doen zien, hoe weinig zij zich aan de toepassing van die idee heeft kunnen houden.

Bekendelijk verder, omdat de heer Krop door zijn bovengenoemd motief vergeet, althans verzuigt, dat de zoo even genoemde vrijheid ook door de Hervorming niet is voorgestaan. Wat hij zeker niet zou hebben vergeten indien hij bedacht had, dat nog altijd staat in Art. 36 van zijn Grondwet de geloofsvrijheid, dat het ambt der Overheid is: om te waken en uit te roepen alle afgederfde en valschende godsdiensten, om het rijk des Anti-christ ten gronde te werpen en het Koninkrijk van Jesus Christus te vorderen; 1. Wordt des Evangelies overal te prediken.

Vrijheid van religie en eeredienst is een denkbeeld, dat na de Reformatie en vóór de Revolutie te zijn opgekomen, en door de laatste era oogenblik gewild, eerst in den jongsten tijd, men denke slechts aan de maatregelen tegen de Afgescheidenen, tot verwezenlijking is gekomen en wel door de eischen van samenleving van Protestanten en Katholieken, zoo als een Prof. Spinoza schreef, "in landen waar de Hervorming maar half geslaagd is."

En eindelijk komt mij het bovengenoemde motief van de heer Krop ook daarom bedenkelijk voor, wijl voor ons, Calvinisten van deze tijd, bij alle principieel verschil tusschen Rome's v.a. salutis, morali en eeredienst, de verlossing (hans en andere is gevonden) dan die was in vroeger eeuw. Onze Gereformeerde kerken zijn dan ook zoo verstandig geweest, toen zij vóór enkele jaren te Utrecht in Generale Synode naauwkeurig, den striksgenomen passus van Art. 36, die onder ons sedert jaren een gravamen tegen de Belijdenis was, uit haar te schrappen. Wij, Calvinisten van deze tijd, pasten, gelijk nog onlangs de STANDAARD in een asterisk opmerkte, het epitheton "Christelijke" niet meer, zoals nog de Reformatie deed, met insluiting van de Roomschen, enkel op geloovige Protestanten toe, maar zonder allenminst te verdoelen de zoeven genoemde verschillen, en onwrikbaar in ons Kerkgeloof met zijn SOLA FIDE, SOLA GRATIA en SOLA SCRIPTURA, zien wij in de Roomschen onze medechristenen, niet wie wij kunnen en willen strijden tegen de "Vrijwilligheid" of het los zijn voor denken en leven van Gods bijzondere Openbaring. Zeker is wat de Roomsche gezindheid en de Franse regering tegenover de Hugenoten hebben mistaan een ronde, zij het dan ook een sonde van schuldige onwetendheid geweest, maar het doet zeer geen deugd en is ook niet "Christelijke", waar men, met het oog op zijn Protestantische verleden niet zelf niet zonder sonde is, op deze rondaren het eert den steen te werpen.

Op grond van al deze bedenkingen dank ik mij, dat Dr. Krop beter zou hebben gedaan met dit boekje niet uitgegeven.

Officiële Berichten.

Kort Verslag van de vergadering der Classis Axel op 4 Oct. 1917 te Axel.

1. De process van de roepende kerk van Schoonduijk, Dr. H. Brouwer, opent de vergadering, laat dingen Ps. 121: 1, 2, 3 en gaat voor in gebed.
2. De Credentiairleiden worden nagezien. Alle kerken zijn wettig verlegenswaardig, van de kerk van C. ontbreekt de ouderling. De kerken van A. en T. hebben instructie.
3. Het Moderamen wordt aldus samengesteld: Dr. H. Brouwer, process, Dr. H. Z. de Milt, scriba, Dr. S. Groenewald, assessor.
4. De Notulen worden gelezen en na een kleine wijziging goedgekeurd.
5. De kerk van A. is nog niet klaar met 't voorstel Diakon. Fonds Tuberculoselijders, maar hoopt de volgende vergadering 't in te kunnen dienen.
6. Ingekomen stukken.
a. Van Dr. v. Schelven van Amsterdam, schrijven omtrent Dr. Pl. v. A. Antwoord zal worden toegezonden.
b. Bericht van Zending onder de Joden. Voor kennisgeving aangenomen.
c. Bewaarschap van Br. J. met het oog op verhuizing en lidmaatschap. Aan de betrokken kerk wordt opgedragen hierover te corresponderen.
d. Een schrijven van eenige broeders omtrent de salariering van predikanten. In verband hiermee en met 't advies Gen. Syn. wordt de zaak der predikantscontractanten besproken.
7. 't Voorstel-Zaamslag-Clasico. Traktaten-Commissie wordt aangenomen. Drie Commissieleden zullen worden benoemd. Voor 't eerst worden aangewezen Dr. Brouwer, Dr. Groenewald en Dr. de Walle.
8. Art. 41 K. C. komt aan de orde. De kerk van A. vraagt nog twee hulpebeden voor November en December. Worden toegestaan. Aan de kerk van H. wordt advies gegeven in zake duurtloosheid. De kerk van T. brengt een diaconale zaak ter vergadering, wordt ter beoordeeling tergezonden naar de kerk van A. (Pauze).
9. Afschaffing geldelijke inken.
10. De Classis oordeelt, dat de arbeid in Aardenburg, nog op gelijke wijze behoort te worden voortgezet.
11. De vergadering gaat in Comité.
12. De kerk van A. stelt voor de Classis, vergadering te houden te Axel. De vergadering neemt hierin geen besluit.
13. Rapport Kerkvisitatie C. G. wordt uitgelezen door Dr. de Walle, in W. G. is nog geen visitatie geschied. Den Rapporteur en den Visitator wordt dank gezegd. Voor W. G. wordt als tweede Sec. aangewezen Dr. Brouwer.
14. Benoemd worden de volgende Deputaten: Correspondent: der Classis Dr. S. Groenewald; Quasitor: der Classis Dr. H. Brouwer H.M.; Kerkvisitatie: DD. S. Groenewald en H. P. M. G. de Walle Sec.; DD. H. Z. de Milt en H. v. d. Wal, Art. 13. K. O. DD. A. Thielens en H. Z. de Milt; Examinat: DD. H. P. M. G. de Walle en H. v. d. Wal; Approbatie: de kerken van Axel en Zaamslag. Sec. der kerk van Ter Neuzen; Zending (ook Joden) Dr. H. Brouwer B. M.; Sec.; Dr. S. Groenewald, Rijp-Pruisen en Evangelisatie N. Br. en Janburg Dr. A. Thielens; Classis collecten: Dr. H. v. d. Wal en Br. M. Rietzen Cn.; Hulpe-behoevende Kerken: Dr. H. Z. de Milt.
15. Regeling vacaturebetreft: DD. H. P. M. G. de Walle en H. Z. de Milt; Kerk voor Hulpe-behoevende lidbren Br. J. Verlunde te Zaamslag, Sec. Br. J. Rooze te Zaamslag.
16. Roepende kerk voor de volgende vergadering is Zaamslag, plaats van samenkomst Axel, de derde Donderdag in Januari.
17. Dr. Brouwer wordt toegesproken door den Assessor en de blijdschap wordt uitge-

sproken, dat hij voor twee beroepen, op hem uitgebracht, heeft kunnen bedanken. Dr. Brouwer dankt voor deze hartelijke woorden.

17. De Kerk Notulen worden voorgelezen en goedgekeurd.

18. Na dankgebed door den Assessor wordt de vergadering door den Praeses gesloten.

Op last der Classis,
S. GROENEVELD, h.t. Assessor.

Kort Verslag van de vergadering der Classis Appingedam van Gerf. Kerken, 1 Nov. 1917.

De praeses Dr. Both opent de vergadering op de gebruikelijke wijze. O.a. wordt een voorstel aangenomen om een kort verslag van de classisale vergadering behalve in de *Groninger Kerkbode* ook in de *Daanen* en de *Heraut* te plaatsen, waarbij de wensch wordt geuit, dat de *Heraut* zoodanige verslagen dan ook tijdig openbrengt. De begeerte van Appingedam, dat de Zending onder de Joden ook wel eens mag worden besproken op den classisalen Zendingdag, geeft de classis ook de deputaten al hoe ter overweging mee. Br. Ridder rapporteert namens de commissie van onderlingen over de predikantscontractanten. Deze is van oordeel, dat in die zaak nog meer gedaan moet worden. Als toeh, gelijk wel gebruikelijk is, in de beoepelingsvragen wordt vermeld, dat de Kerkraad in gehoorzaamheid aan het Woord des Heeren nog zal dragen, dat de Dienaar des Woords in het Evangelie arbeidende, ook zonder zorge van het Evangelie zal kunnen leven, dan is het ook voor de commissie boven allen twijfel verheven, dat de traktamenten veelal te laag zijn zelfs in normale tijden. In aanmerking genomen de hooge studiekosten, de positie, welke een predikant in het maatschappelijk leven inneemt en de stand, dien hij alzo behoeft op te houden en bovendien de jaarlijks te doene uitgaven voor het aanschaffen van boeken, tijdschriften enz. zal de predikant steeds flinch en op de hoogte van zijn tijd kunnen blijven, deed dit de commissie de wenschelijkheid uiten; dat de Dienaren des Woords vooral in deen tijd geen minder traktament behoorden te genieten dan f 2000. Aangezien dit echter in vele gemeenten nog niet mogelijk is, durfde de commissie met het oog op de zwakke kerken geen hooger minimum stellen dan f 1400. Daarom stelt de commissie aan de classis het volgende voor. De classis spreek als haar oordeel uit: 10. Dat in alle Kerken der Classis het minimum-traktament van de Dienaren des Woords f 1400 behoort te zijn plus vrije woning en vrijdom van alle belastingen, welke niet uit het persoonlijk vermogen van den Dienaar des Woords voortvloeien.

20. Dat de Kerkkeraden er aan arbeiden om waar het mogelijk is het traktament hooger te stellen dan voorschreven minimum, en daarbij rekening te houden met de grootte en behoefte der gemeenten.

30. Dat in nieuwe kerk het verhoogen van het traktament bijt mogelijk te zijn, aangezien het beroepen gewoonlijk met een verhoogd traktament gepaard gaat.

4. Dat wegens den druk der duurdere tijden het noodig is een duurtloosheid toe te kennen van inlustris 20 pCt. berekend over het traktament; en wekt de Kerkkeraden op, waar dit eventueel nog noodig mocht zijn, de traktamenten naar den aangegeven maatstaf te herzien en te verhoogen.

Rij de bestreking van dit voorstel wordt opgemerkt, dat de 12 pCt. toelag, dien de Synode noemt, bedoeld is over geheel 1917 en dat die niet alleen ging over het traktament, maar ook over woninghuur. Met algemeene stemmen wordt het voorstel der commissie van onderlingen aangenomen.

Inzake het voorstel van Spijk, dat er geleefd worde naar het besluit der Generale Synode om geen salarissen voor den doop aan te gaan met ouders, die slechts doopleden zijn, blijkt bij een ingesteld onderzoek, dat het meerendeel der Kerken dienooreenkomstig handelt, maar dat sommige Kerken ten dezen opzichte in een overgangstoestand verkeeren; hoewel zij alle in de richting, door de Generale Synode aangewezen, arbeiden.

Verschillende boeken worden nagezien en in orde lieverden en de deputaten benoemd of herbenoemd. Dr. Brouwer richt een hartelijk afscheidswoord tot de classis, hetwelk door den praeses beantwoord wordt met den wensch, dat Dr. Brouwer met een volen zegen des Kwaals in 't Landmeer moge werkzaam zijn. De eerstvolgende vergadering der Classis zal gehouden worden 7 Febr. Dr. Brouwer eindigt met dankzegging.

Namens de classis,
Dr. H. ENGERINK, sub-Scriba.

Buitenland.

Duitschland. Herdenking van het toestand komen van de Unie der Gerf. en Luth. Kerk.

Nietverstaande den oorlog heeft men in de Evangelische landkerk van Pruisen geleghen gevonden, op 25 September 14, feestelijk te herdenken dat voor 100 jaar de "Unie" werd ingevoerd. Van alle kanten werd een schrijven van den Opperkerkeraad der Ev. Kerk voorgelezen, waarin geregeld wordt, dat bij de invoering van de Unie van de Lutherische en Gereformeerde Kerk er geen gebrek is geweest aan inderstand en tegenspraak; maar in den loop van den tijd hadden al de gemeenten behoudens enkele uitzonderingen zich bij de Unie aangesloten. De beide belijdenissen in één kerk hadden elkander hoe langer hoe meer leeren waarden door elkanders bijzondere genadegeven te erkennen, heiligen tot welzijn van het geheel getrekte heeft. De Unie had de grootschappelijke kerkorde het aanzien gegeven, had de Kerk sterk gemaakt in het afwerpen van tegenstanders, maakte het mogelijk dat Kerk en School gewichtige stappen voorwaarts deden, terwijl zij voor de in- en uitwendige Zending tot zegen geweest was. In één woord, het Godsrijk was er door gebouwd. De nood door den oorlog veroorzaakt, deed uitkomen dat bij verscheid in belijdenis het leven der geloovige gemeente zijn middelpunt gevonden heeft in de reformatie, terwijl men in de prediking van het heil in Christus daigene gevonden heeft, wat in leven en sterven troosten kan.

In de *Evangelische Kirchenzeitung* wordt een andere toon aangelegd. Daar in leest men dat door de Unie, de Lutherische Kerk het minst verloren heeft; de Gereformeerde gemeenten daarentegen worden langzaam maar in Lutherische richting geleid, en er bestaat hoop, dat door de herdenking van heiligen door Luther werd tot stand gebracht, de Lutherische geest zich nog krachtiger zal gaan openbaren. Hieruit blijkt

dat de Gereformeerden, die in de invoering van de Unie een gevaar voor hunne kerk zagen, in het gelijk gesteld zijn, — trouwens, de feiten hebben dit steeds bewezen.

Hetzelfde orgaan beweert ook, dat de Unie op staatkundig gebied geen heil heeft gebracht. De Gereformeerde en Lutherische kerk onder één Kerkbestuur gebracht, is nooit populair geweest. Ook heeft de Staat zich door de Unie tot een harden strijd tegen de Oud-Lutherische beweging laten verleiden, die hij toch ten slotte in 1838 heeft moeten opgeven.

Wij meenen dat het afdichten van een verengende Evangelische Kerk door Frederik Wilhelm III in het jaar 1817 niet een feit is, dat dankbaar kan herdacht worden. Het invoeren van de Unie verklaarde de verschuipen tusschen de Gereformeerde en Lutherische Kerk voor onwenselijk, en heeft een strijd in het leven geroepen en een vervolging veroorzaakt, waardoor zij, die voor de ongerepte Lutherische Kerk opkwamen, zeer hebben geleden. Tot op den huidigen oogenblik bevestigd de Unie den Lutherische deis zaan Gods Woord en Luther's leers wil vasthouden niet, evenmin als den Gereformeerde, die prijs stelt op zijne belijdenis. Opmerkelijk is het dat in N.-Amrika, waarheen vele Duitse Lutheranen gevlucht zijn om verbeurdverklaring hunner goederen en gevangenzetting te ontgaan en waarheen zich ook vele Duitse Gereformeerden begeven hebben, zoud een Duitse Lutheranen als een Duitse Gereformeerde kerk bloeien, terwijl daar aan een Unie van beide Kerken, door het aanvaarden van een gemeenschappelijke kerkregering en een gemeenschappelijke liturgie, niet gedacht wordt.

— Woorden van Luther.

De Duitse bladen die wij ontvingen, zijn steeds, in den laaten tijd althans, een vreemde dagen oud. Vandaar, dat wij nu eerst berichten ontvangen omtrent het vieren van het vierde eeuwfeest der Hervorming. Wij krijgen den indruk, dat toen den oorlog, men overal waar Lutheranen en Gerf. Kerken gevonden worden, het Hervormingsfeest met geresdrift heeft gevierd. Dat men overal de beteekenis van Luther voor de Kerk des Heeren recht heeft gewaardeerd, durven wij niet beweren. Daarom deed het ons weladig aan, dat wij in een Duitse kerkelijk blad enige uitspraken van den grooten reformator afgedrukt vonden, waarin blijkt, welk een geschenk de Kerk des Heeren in Luther ontvingen heeft. Luther heeft ook beteekenis voor het Duitse volk, als schepper van de Duitse taal. Ook uit een politiek en sociaal oogpunt is zijn invloed krachtig geweest in goede. Blijns op elk terrein des levens openbaart hij zich als baanbreker. Als Luther's woorden gelezen worden, krijgen wij den indruk hier is een allereerst man aan het woord, van God geleerd, die als baanbreker kan optreden bij de reformatie van de in zijn dagen zoo diep gerooken Kerk.

Enkele Luther-woorden, die wij in bedoeld blad vonden, laten wij hier volgen: "Gelijk ik nu zie, heeft God gewild, dat ik de wijkheid der hogescholen en de heiligheid der kloosters zelf en zeker zou leeren kennen, opdat het goddelooze volk (zijn tegenstanders) niet pralend tegen mij zouden kunnen optreden; als tegen een die dingen waarvoor hij niets weet, veroordeelt. Daarom ben ik een monnik geweest en (ben het) nog, niet zonder sonde, doch zonder dat iemand mij kan beschuldigen of mij iets kan verwijten" (Brief aan zijn vader, 21 Nov. 1521).

Ik ben 20 jaar monnik geweest, en heb mij afgemarteld met bidden, vasten, waken en knevelijden, zoodat ik alleen wel door koude had kunnen sterven, en heb mij daarbij zooveel leed gedaan, als ik nooit meer doen wil. Wat heb ik daarmee anders gezocht als God, die zoo aanzien, hoe ik de regels mijner orde onderhield en zulk een streng leven leidde? En zoo leefde ik steeds als in een doorn. Want ik geloofde niet aan Christus, maar hield hem voor niet anders dan een ateng en vreeselijk Rechter, gelijk men hem afbeeldt, gezeten op den regenboog. Daarom zocht ik andere voorbidders, Maria en andere heiligen; eveneens mijne eigene werken en de verdiensten van de orde. Dit alles deed ik niet om geld of goed, maar om Gods wil. Maar toch was het verkeerd en afgoderij, wijl ik Christus niet kende en zulks niet door Hem zocht."

Pr. over Joh. 14, 15, 18.

"Te voren ontbraak mij niets, omdat ik geen onderscheid tusschen de wet en het evangelie maakte, maar beide voor een en hetzelfde hield, zoodat er voor mij tusschen Mozes en Christus geen onderscheid bestond, behalve het verschil in tijd en volkomenheid."

Tafelgesprekken, 1542:

"Waar het Christendom niet geboren is, daar is geen vrede. Ik kan het bejagen met alle mominten, welke ernstig rechtschapen waren gelijk ik; maar Christus heb ik niet gekend. Wij hebben den Roelingszand gehoord en gezongen en drie Missen gelezen; de woorden waren er, maar niet in het hart. Wij wilden vrede maken tusschen ons en God, maar wij beproefden het tevergeefs, wij allen de Heiland vrede tusschen God en menschen maken kan."

"Predigingschrift 25, 1540.

"Ook ik ben een mensch (vgl. 2 Kor. 12:2) welke, gelijk hij verzekert, deze straffen (kwellingen der ziel) moet dan eens geleden heeft. Zij duerden wel slechts zeer kort, maar waren zoo groot en heilich, dat geen tong het uitspreken, geen pen het beschrijven en niet een, die het niet ervaren heeft, het geloven kan; zoodat wanneer zij geheel door hem gevoeld waren, al ware het slechts een half uur of slechts een minuten, hij geheel had moeten vergaan en al zijn beenderen tot achen hadden moeten worden. (Verklaring bij de 95 stellingen, 1518.)

"Hierin ligt de zwaarste aanvechting van Satan, dat hij zegt: 'God had de zondaren, zij zijn een zondaar, daarom haat God ook u.' In deze sluitrede is eenvoudig de eerste stelling te ontkenen; het is niet waar, dat God de zondaren haat. Voor ongeveer tien jaar heb ik voor het eerst deze verzoeking tot vertwijfelen toe, omdat ik beide voor den Goddelijken toorn, leeren kennen. Toen ik Staupitz mijn leed klaagde, zeide hij, dat hij zulke aanvechtingen nooit dootcheef had. Maar zeide hij, 'voorzoover ik versta, zijn zij voor u noodiger dan eten en drinken.'"

Tafelgesprekken 14 Dec. 1531.

"Het gebeurde dat mijn preceptor (in het klooster), toen ik hem mijn aanvechtingen onder vele tranen klaagde, tot mij sprak: 'Hoe is het nu, mijn zoon? Weet gij niet dat God zelf ons geboden heeft te hopen? Door dit een woord (gebeden) werd ik zoo geresikt, dat ik wat, dat men aan de absolute moet geloven. Te voren had ik het telkens weer geboord; maar ten gevolge van deze gedachten merende ik het woord niet te mogen geloven, maar hoorde het aan alsof het mij niets aanging.' (Verkl. Ps. 51, 1532).

"In hetzinnig mij, eerwaarde Vader (Joh. van Staupitz), dat onder andere vriendelijke en be-

zame woorden uwerzijds, waarmede de Heere Jesus mij wonderbaar pleegte te troosten, gij ook eenmaal het woord 'bete' gebruikt hebt. — Ik nam uw woord als een stem uit den hemel in mij op, want beide is slechts die, welke met liefde tot de gerechtigheid en tot God aanvangt. — Dit uw woord heeft in mij zinnen, gelijk de scherpe pijl van een sterre, en ik begon, het weldra met de Schriftuurplaatsen te vergelijken, die over de boete handelen; en ziedaar, welk een kostelijk spel: de woorden vloeiden van alle zijden mij toe en bevestigden deze meening, zoodat hetzelfde woord 'bete', dat van alle woorden in de Heilige Schrift mij tot hertoe bijna het allerbitterste was, mij nu liefelijk en vriendelijk klomk als eenig ander woord.

(Brief van 30 Mei 1518).

"De woorden 'rechtvaardig' en 'gerechtig' waren in mijn pauselijke tijd als een blikseminstraal in het geweten; zij verschrikten mij, wanneer ik ze maar hoorde. Maar toen ik eens in dezer toren (in het Augustijner klooster te Wittenberg) over de woorden nadacht: 'die rechtvaardig leeft uit geloof' (Hab. 2:4), kwam in mij juist de gedachte op: Wanneer wij als rechtvaardigen door het gelout door gerechtigheid leven moeten en deze gerechtigheid Gods elken geloovige tot heil is, zoo komt ook uit het geloof de gerechtigheid, en nu de gerechtigheid het leven. En mijn geweten en mijn gemoed werden opgebouwd, en ik werd er zeker van, dat het Gods gerechtigheid is, die ons rechtvaardigt en redt. En aanstonds werden deze woorden mij zoet. Deze kunst heeft mij de Heilige Geest op dezen toren gegeven."

(Tafelgesprekken 9 Juni—12 Juli 1534).

Engeland. De Synode der Vrije Schotsche Kerk en de Duitse Zending.

Dat niet allen in Engeland met de handelingswijze hinner regering instemmen, waardoor zij Duitse zendingen van hun arbeidsveld in Azië en Afrika verjagen, blijkt uit hetgeen op de Generale Synode der Schotsche Vrije Kerk verhandeld werd. Omtrent de Bazelche Zending op de Goudkust in Afrika nam deze vergadering het volgende besluit: "De vergadering verklaart, dat zij de groote beteekenis van het Zendingwerk hetwelk de Bazelche vereniging zo lang heeft, erkent, wijl het in hooge mate tot ontwikkeling en verheffing der Kolonie bijgedragen heeft. Zij verklaart dat zij geheel bereid is deze Zending tot voortzetting van haar gereente- en schoolarbeid met alle kracht te helpen, in geval deze van de regering verlof krijgt haar arbeid als een Zending Zending voort te zetten. Daarmede in overeenstemming geeft de vergadering hare toezegging aan het voorstel van het bestuur der Zending, om het werk naar vermogen te ondersteunen, opdat Zendingen naar de Goudkust gezonden worden, in overeenstemming met de behoefte tengevolge van het terugtrekken der Duitse Zendingen en in aanmerking nemend, dat de Zwitsersche Zending niet in staat is op voldoende manier den arbeid over te nemen. De vergadering machtigt het bestuur verder, alles met de Zwitsersche vereniging te regelen enz."

Het doet weladig aan, dat de Kerkelijke vergadering zich wist te verheffen boven het standpunt dat hare regering ten opzichte van de Zending innemt.

Gemengd Nieuws.

Een uiterst belangrijk voor de mobilisatie in Rusland. In Kille and Schwaet, een kerkelijk blad voor de Evn. Luth. Gemeente in Koerland, deelt de General-Superintendent, Bernwits het volgende omtrent de Russische mobilisatie mede:

"Dat het tot den oorlog komen moest, wisten wij reeds lang, veel eer dan dat men er zich in Duitschland van bewust was. Sedert jaren maakte men in Rusland zulke bijspijteringen, dat ook blinden moesten zien. Reeds in Februari 1913 riep ik de Proosten samen tot bespreking van de gedraglijn in geval van oorlog, en wel met weten van de bevoegde overheid. Er kwam nog een gemisjaar. In April 1914 begaf ik mij met verlof naar Duitschland. Toen ik van den Gouverneur afscheid nam, verzocht ik hem mij te telegraferen, wanneer de toestand vermeerderde; ik wilde dan in elk geval in het land zijn. Hij verloorp de gedachte van een uitbreken van een oorlog niet, maar meende, dat ik nog wel rustig een week dwing kon aan, hij hoopte nog te verlof. Hij kreeg verlof, maar toen hij op reis gegaan was, moest hij terugkeren omdat de oorlog uitgebroken was. Ik ben dan in Mei en Juni in Duitschland geweest. Ik zag overal het bloeiende, arbeidzame, vroolijke leven en de lente stroomde bloemen over het groeiende Duitse land, maar ik was luttel droevig gesteld, als ik de argeelooze menschen zag, die oogden hadden maar niet zagen dat de brandende fakkel naderde, dat het onweder zich op alle grenzen samenrok. En wanneer men hen 'daarop wees, geloofden zij het niet. Toen de Oostenrijksche leenprins te Serbievo viel, werden in Berlin Duitse en Oostenrijksche treurvlagen geschonden — dat was de oorlog, ik haaste mij tot mijn plichten terug. . . . De stemming was veel slechter geworden. Ik had toen niet met hooge Russische aanhouders te doen; openlijk sprak men over den oorlog. Engeland en Frankrijk had men reeds, Italië en Rumenië zou men weldra krijgen, en van het 'broerje' in Bulgarië was men zeker. Indere dag bracht ons nader tot den oorlog; op 1 Aug. 1914 werd de oorlog verklaard; het was op een Austerladvond. Op Woensdag te voren — toen reeds alle reservaten tot hun 45de jaar opgeroepen, op Donderdag werden de paarden gerequiereerd. Ik leerde uit het district Hampeeth terug en kwam acht uur te laat te Mittau aan, want wij kwamen ongeveer 15 apostrienen tegen met militairen geveuld, welke de in Mittau en Riga staande regimenten naar de Pruisische grenzen brachten. Maar het aanblijven Rusland hield voor als nu vol, dat men niet mocht mobiliseren."

De te Mittau wonende Duitschers, vreemde dat de oorlog hen hier afschafte zou, zonden een afgevaardigde naar Riga. Hij kwam met het antwoord van de bevoegde autoriteiten terug, dat er vrede was en dat er vrede zou blijven. Weenige uren later volgde de oorlogsverklaring en de Duitschers uit Mittau werden elders heringevroed.

WINCKEL.

Voor Kinderen.

VELERLEI WEGEN.
XII.
DE TWEEDE.

"De Bijbelsch riep mijnheer Jansen verwonderd, 'Waar moet die voor dienen? Ge kunt de moente sparen. Ik ben toch niet te bekeeren.'"

Ik zag hem aan, eveneens verwonderd. Zoo iets was bij mij in het geheel niet opgekomen. Misschien begreep mijnheer dat. Althans hij zei wat vriendelijker:

"Nu, wat mij betreft, ga uw gang. Allicht is wat ik te hooren krijg even goed als dat vervelende boek van gisteren."

Ik loog het Oude Testament op, de geschiedenissen der Profeten Elia en Elia, die ik pas met groot genoegen weer had gehoord. Ik las een paar hoofdstukken tot de zieke weder was ingeslapen. Den volgenden dag ging het evenzoo. Den derde keer ik uit het N. Testament het vijfde hoofdstuk van Lukas en wat volgt. Tot mijn verwondering sloep mijnheer nog niet, toen ik reeds drie hoofdstukken gelezen had. Ik meende hem zacht te hooren zeggen: 'Wat is dat lang geleden.' Ik begreep dat hij doelde op zijn verre kindheid, toen hij zeker ook uit den Bijbel was onderwezen.

Zoo ging het verscheidene dagen voort. Mijnheer Jansens sprak nooit een woord over het geleene, maar had er ook niet tegen dat ik gereed uit den Bijbel voorlas.

Drie weken later was de heer Jansens hersteld. De wandelingen konden weer beginnen als vroeger. Thans zag ik er echter minder tegen op, want mijnheer was in zijn ziekte merkbaar veranderd. Dat merkte ik het best op onze wandeltochten. Hij was niet langer hooghartig en twigend, maar praakte gemeenschap en scherpte zelfs nu en dan. Hij begon ook belang in mij te stellen. Althans hij vroeg mij naar mijnen ouders, toen hij wist dat de kustwachter en zijn vrouw slechts mijn pleegouders waren. Ook moest ik hem vertellen wat ik nog van mijn leven in Nederland wist. Vooral wilde hij weten — ik begreep niet waarom — hoe ik op zulk een afgelegen plaats zoo goed was onderwezen. Hij afsterfde belangstellend naar al wat ik zei, maakte zijn opmerkingen en bedankte mij niet zelden voor de genootelijke wandelingen.

Eens vertelde ik hem van den domine en de catechistie. Ik sprak over beide met veel ingenuïteit, en het viel mij zeer onaangenaam, toen hij tot bescheid koeltjes vroeg:

"Vindt gij die lessen wezenlijk aangenam?"

"Ja zeker mijnheer, antwoordde ik driffig."

"Nu, wees maar bedaard, ik gun het u van harte, maar waarvoor is het eigenlijk noodig? Men kan toch wel een goed en braaf mensch zijn zonder zich met godsdienst en kerk in te laten."

Ik was zelf nog te zeer een vreemdeling op den goeden weg dan dat ik mijnheer Jansens behoorlijk kon antwoorden. Toch zei ik:

"Daar twijfel ik aan, mijnheer. Wij zijn van nature zondaren en verdorven. Al het goede in ons is niet ons eigen werk, maar Gods werk. En nu wordt mij door den domine geleerd hoe wij kunnen dorn wat God welbehagelijk is."

"Hoe weet hij dat?" vroeg mijn medewandelaar snel en scherp.

"Wel uit den Bijbel."

"Althij maar de Bijbel?" riep mijnheer Jansens verdrietig. "Daar heb ik nu weken lang elken dag uit gehoerd. Maar het heeft mij niet wijzer gemaakt."

Ik was weer om een goed antwoord verlegen, en kon alleen zeggen:

"Omtrent domine leert ons, en ik geloof dat hij gelijk heeft, dat de Bijbel meer ware wijsheid bevat dan alle wijsheid van menschen samen."

Mijnheer Jansens zei hier niets op, en bracht het gesprek op een ander onderwerp.

Als ik nu, na zooveel jaren, nog eens nadenk over de dagen van toen, treft het mij altijd, hoe veel menschen er zijn, die goed en braaf heeten bij de wereld en toch eigenlijk geheel buiten God leven, doch — ieder op zijn eigen wijze.

Ik was destijds nog jong, en toch had ik reeds velerlei menschen leeren kennen, op wie allen, vrees ik, toepasselijk was wat ik hierboven zei.

Mijn ouders leefden geheel buiten God en zijn dienaar. Ik geloof zelfs, dat noch vader noch moeder ooit een oog in den Bijbel geslagen hadden. Naar een kerk te gaan kwam evenmin in hen op als naar de Noordpool.

Bij mijn pleegouders stond het weer geheel anders. Zij lazen de Schrift trouw, gingen ook, als het kon, ter kerk, maar toch kreeg ik telkens den indruk, dat hun hart er niet bij was. Godsdienst te hebben paste, meenden zij, bij een fatsoenlijk leven, was nuttig en een uijverderlijk gebruik. Dieper ging het niet.

Mijn leermeester wederom hield zich opzettelijk buiten alles dat verlat en hooger ging door de dingen van dit leven. Voor den dienst des Heeren was hij volkomen overvloedig. Hij zag er kwaad noch goed in.

Mijnheer Jansens eindelijk was beslist vijandig aan de waarheid, die naar de godzaligheid liep. Om vele redenen hield hij zich bij ons in. Doch hoe het in zijn hart was bleek soms maar al te duidelijk.

Zoo wandelden ze allen op een verkeerdren weg, doch verschillend. Maar het einde moest toch droevig zijn.

Toen mijnheer Jansens ziek werd, was er stadelijk op zijn verzoek naar zijn vrouw in Nederland geschreven. Om vele redenen was het plan geweest, dat hij alleen eerst op reis zou gaan, terwijl mevrouw later zou verrekken, als zij juist had India te zien. Doch zooda het nu stond, vond hij het bejagelijkverwensche-lijk, dat zijn vrouw bij hem was. Hij liet haar verzoeken met de eerste de beste scheepsgelueghenheid naar de Kaap te komen, om dan later zoo mogelijk samen naar Java te gaan.

Bleeven waren in mijn jongen tijd langer onderweg dan thans; ook het reizen eischte meer tijd. Een en ander maakte, dat het geruimen tijd duurde eer aan den brief gevolg kon worden gegeven. Maandenlang moest de heer Jansens op zijn vrouw wachten. Mijn pleegouders liezen zich na veel praten bewegen hun kamera nog een tijdlang af te staan, wat mijnheer Jansens blijkbaar zeer waardeerde. Als bewijs daarvan betaalde hij niet alleen zeer ruim, maar verveerde mij ook een prachtig halsaarsje, moeder dan ik ooit iets bezeten had.

Ik kan mij nog herinneren hoe ik in gespannen verwachting de komst van mevrouw Jansens te genoot zag. Ik geloof, dat hij het tante evenzoo was, die het alrebehalve leek dat een vreemde vrouw wellicht de geheimenissen van keken en kelder zou binnendringen.

Ik had mij mevrouw Jansens voorgesteld als een vrouw die jaste bij zulk een man, deftig en statig, koel en afgemeten, trotsch bovenal en kluiek van voorkomen. Doch gelijk het meer gaat met zulke voorstellingen, ze kwamen niet uit. Want toen mevrouw Jansens eindelijk verscheen, zag ik bij de eerste ontmoeting een klein, bejaard, vrouwtje door ouderdom reeds wat gebogen, met sterk grijzend haar en gegroefde trekken. Des te meer moest het mij treffen dat zij zich zoo opgedrkt had, een woord dat ik heb onthouden uit mijn jongen tijd toen ik nog met het paardenspel teiste. Ook daar was alles bij de voorstellingen opgesierd, blinkend en schitterend. De kleeren der spelers glinsterden van goud en juwelen. Natuurlijk was alles valseh, klatergoud, en juwelen van geslepen glas. Maar voor mijn kinderverbeelding was het alles echt en prachtig mooi. Dezelfde over-